

Necip Fazıl'ın "Yunus Emre" Şiiri Üzerinde Söz Eylem Çözümlemesi

Erdoğan BOZ

Söz eylem kuramının temeli Austin tarafından atılmış ve kuram Searle tarafından geliştirilmiştir. Bu kuramın temel anlayışını "Bir şey söylemek aynı zamanda bir şey yapmaktır." sözü açıklar.

Bu yazıda, Necip Fazıl Kısakürek'in *Yunus Emre* şiiri üzerinde söz eylem çözümlemesi denemesi yapılacaktır. *Yunus Emre* şiirindeki sözceler, söz eylem kuramı açısından değerlendirilecek ve metnin özelliği dolayısıyla yansıtıcı söz eylemler üzerinde durulacaktır. Yansıtıcı söz eylemlerde; konuşucular daha çok bir olay, bir durum karşısındaki duygularını ortaya koyarlar. Söz eylem çözümlemesinde yansıtıcı söz eylemler; eylemler, yerindelik/uygunluk koşulları, dolaysızlık/dolaylılık vd. açılardan değerlendirilecektir.

Anlam bilimi, sözcük ve önermelerin, edim bilimi ise sözcelerin anlamlarını inceler. Diğer bir deyişle anlam bilimi, önermelerin sözlüksel anlamlarına, edim bilimi ise sözcenin konuşucu/gönderici ve dinleyici/alıcı açısından amaçlanan/algılanan anlamlarına bakar. Edim bilimi, dilin iletişimsel boyutuyla ilgilenerek, geleneksel dil bilgisi incelemelerinin alanı olan yapısal dil biliminden ayrılan işlevsel dil biliminin alt başlığında ele alınır (Turan, 2011).

İşlevsel dil bilimin alt başlığı olan edim bilimin (pragmatics) çalışma alanına giren söz eylem kuramı, dilin sadece bir iletişim aracı ve temel işlevinin dünyadaki olay ve olguları betimlemek ve bildirmek olmadığını savunur (Akşehirli, 2011).

Söz eylem kuramı (speech acts = söz edimi), temeli Austin tarafından atılan ve öğrencisi Searle tarafından geliştirilen bir dil felsefesi kuramıdır. Austin, ölümünden sonra yayımlanan *How to do Things with Words* adlı eserinde söz eylem kuramını şöyle açıklar; bir tümce ancak taşıyıcısı olduğu bir davranış bağlamının, bir söz eylemin dile getirilişidir. Söz eylem kuramı bir bakıma, gönderici ve alıcının dünya görüşlerinin kesiştiği bir alandır (Kılıç, 1990).

Austin'e göre, bizler konuşurken yalnızca dünya hakkında birtakım gerçekleri, olguları dile getirmeyiz; soru sorarız, emir veririz, rica ederiz. Yani sözcce-

Necip Fazıl

leri kullanarak bir edimde bulunuruz. Öyleyse bir şey söylemek aynı zamanda bir şey yapmaktır. Bir sözce doğrultusunda aynı zamanda bir eylem gerçekleştiririz, işte bu söz eylemdir. Söz eylem kuramı kısaca kişilerin inanç, amaç, isteklerine dayalı niyetlerine bağlı olarak edimsel anlam taşıyan sözcelerın konuşucu ve dinleyiciyi eyleme geçiren etkilerini inceler. Söz eylemler; söz verme, selamlama, emretme, bilgilendirme, uyarma, tehdit etme, iltifat etme vs. gibi dil aracılığıyla gerçekleştirilen eylemlerdir (Turan, 2011).

Austin sözceleri, gözlemleyiciler ve edimseller olarak ikiye ayırır. Birinci gruba giren sözceler, sadece doğruluk değeri verebilen sözcelerdir, buna karşılık edimseller (doğru ya da yanlış olabilir) bir şey bildirmenin ötesinde, başka bir iş daha yaparlar. Yani biz, bazı sözceleri kullanarak bir iş gerçekleştiririz, bir başka deyişle bazı edimlerin gerçekleşmesi ancak bazı sözlerin söylenmesiyle mümkündür.

Austin, daha sonra sadece bir şey bildiren, herhangi bir iş yapmayan hiçbir sözün olamayacağını da söyler. Dolayısıyla her iletişimde mutlaka edimsel bir içerik vardır. Bir konuşucu, belli bir bağlamda bir dinleyiciye bir şey söylediği her durumda başka bir iş de yapar. İletişim kurmak, bunlardan sadece biri ve zorunlu olanıdır. Yani her şeyden önce bir söz söylemenin kendisi de bir edimdir... Kısacası "Bir şey söylemek, bir şey yapmaktır."

Austin'e göre bu düşünceden hareketle birisine bir şey söylediğinde düz söz edimi edim söz edimi ve etki söz edimi gerçekleştirildiğini söyler. Bir başka deyişle bu üç edim bir araya gelerek bir söz eylemi oluşturulur (Akşehirli, 2011).

Searle, söz eylemleri şöyle gruplandırır:

1. İddia ifadeleri (belirtici): Konuşucunun bir olayı, varsayımı, düşüncesini dile getirdiği sözcelerdir. "Nermin'in bugün döneceğini belirtiyorum." Dünyadaki bir olaya ilişkin saptama vardır.

2. Yönlendirici: Karşıdaki kişiye belli oranda talimat vermek için kullanılan ve etki söz gücü karşıdaki kişiye bir iş yaptırmak olan sözcelerdir. Amacı dinleyicinin bir iş yapmasını sağlamak olan edimlere yönlendirici denir. Emretmek, rica etmek, yalvarmak, izin vermek, yasaklamak, önermek, dilemek, niyaz etmek, ısrar etmek vs. "Sana TV seyretmeyi yasaklıyorum."

3. Yükümlenici: Konuşucunun gelecekte bir iş yapmak ya da yapmamak üzere bir yükümlülük üstlenmesine yol açan sözcelerdir. Söz vermek, yemin etmek, garanti etmek, temin etmek, tehdit etmek, istifa etmek vs. "Paranın zamanında ödeneceğini garanti ederim."

4. Yansıtıcı: Konuşucunun bir olay karşısında gösterdiği duygusal tepkiyi ifade etmeye yarayan sözcelerdir. "Başarılarından dolayı seni kutlarım." Teşek-

Necip Fazıl

kür etmek, başsağlığı dilemek, mutluluk dilemek, teselli etmek, terk etmek vs.

5. İlan edici (bildirici): Dünyadaki herhangi bir olayı değiştirmeye yönelik kullanılan sözcelerdir. “Seni işe alıyorum.”, “Bu bebeğin adını Gülsüm koyuyorum.” (Turan, 2011).

“Yunus Emre” şiiri üzerinde söz eylem çözümlemesi yapılırken Searle’ün yukarıdaki gruplandırması dikkate alınacak ve aşağıdaki konular üzerinde durulacaktır.

1. Sözcce sayısı ve sözcelerin söz eylemlere göre dağılımı.
2. Yansıtıcı söz eylemlerde geçen eylemlerin sayısı ve sıklıkları.
3. Eylemlerin türleri.
4. Eylemlerde olumluluk/olumsuzluk.
5. Söz eylemlerin yerindelik/uygunluk koşulu.
6. Söz eylemlerin dolaylılık/dolaysızlık derecesi.

Bulgular

1. Sözcce sayısı ve sözcelerin söz eylemlere göre dağılımı

“Yunus Emre” şiirinde geçen sözcce sayısı 5’tir.

Bu sözcelerin söz eylem kategorilerine göre dağılımı sayı ve oranları ise şöyledir:

Şiirdeki söz eylemin tamamı, **yansıtıcı söz eylemler**dir. Bu noktadan bakılacak olursa “Yunus Emre” şiirinin, tam bir yansıtıcı söz eylem metni olduğunu söyleyebiliriz.

Yansıtıcı söz eylemler, konuşucunun bir olay veya durum karşısında gösterdiği duygusal tepkilerini, düşüncelerini ve niyetlerini içeren sözcelerdir. Konuşucu, psikolojik durumunu kurduğu sözcelerle (dolaylı/dolaysız olarak) dışı yansıtır.

Aşağıda sıralayacağımız yansıtıcı söz eylemlerde; şair yaşadığı çeşitli olaylar ve durumlar karşısındaki duygu ve düşüncelerini şiir diliyle anlatmaktadır.

2. Yansıtıcı söz eylemlerde geçen eylemlerin sayı ve sıklıkları

“Yunus Emre” şiirinde yüklem teşkil eden toplam 13 farklı eylem kullanılmıştır, bunlardan medet (et-/eyle-) eylemi iki (2) kez, diğerleri ise birer kez kullanılmışlardır.

i. Bekle-

*Kaç mevsim bekleyim daha kapında,
Ayağымda zincir, boynumda kement?*

Nezir Taş

ii. Kaynat-

iii. Benzet-

*Beni de, piştiğin bela kabında,
O kadar kaynat ki, buhara benzet!*

iv. Bekletme-

v. Bozul-

vi. Düş-

vii. Geç-

viii. (lezzet) ver-

*Bekletme Yunusum, bozuldu bağlar,
Düşüyor yapraklar, geçiyor çağlar;
Veriyor, ayrılık dolu semalar,
İçime bayıltan, acı bir lezzet.*

ix. (koku) ver-

x. Gel-

xi. Bırakma-

xii. Tut-

*Rüzgâra bir koku ver ki, hırkandan;
Geleyim, izine doğru arkandan;
Bırakmam, tutmuşum artık yakandan,*

xiii. Medet-2 (et-/eyle-)

Medet ey dervişim, Yunusum medet!

3. Eylemlerin türleri (karşıladıkları oluş/kılış/durum)

Yukarıda sıraladığımız toplam 13 farklı eylemin tasniflerini şöyle yapabiliriz.

i. **Hareket (aksiyon) eylemleri;** bekle-, kaynat-, benzet-, bekletme-, bozul-, düş-, geç-, gel-, bırakma-, tut-, medet (et-/eyle-).

ii. **Durum (mental) eylemleri;**

***Duygu eylemleri;** -

***Düşünce eylemleri;** -

***Açıklama eylemleri;** -

***Duyu eylemleri;** (lezzet) ver-, (koku) ver-

Yukarıdaki tasnife baktığımızda, “Yunus Emre” şiirinde birbirinden farklı toplam 13 eylem kullanılmıştır. Bu 13 eylemden 11’i hareket eylemi, 2’si ise duyu eylemidir.

Şair, bu şiirde ruh hâlinin tasviri için somutluk içeren çoğunlukla hareket kısmen de duyu eylemlerini kullanmıştır.

4. Eylemlerde olumluluk/olumsuzluk

“Yunus Emre” şiirinde geçen toplam 13 farklı eylemden yalnızca ikisi olumsuz eki alarak kullanılmıştır. Bunlar; “bekletme-” ve “bırakma-” hareket eylemleridir. Şairin, olumsuzluğu anlamı pekiştirmek/kuvvetlendirmek için kullandığı açıktır.

5. Söz eylemlerin yerindelik/uygunluk koşulu

Austin’e göre, sözcük ile belirtilen edimin gerçekleşmesi birtakım koşullara bağlıdır. Bu koşullar gerçekleşmezse sözcük geçersiz olur. Bir sözcük ile bir eylem gerçekleştirmek için gerekli olan ön koşullar, uygunluk ya da mutluluk koşullarıdır (Turan, 2011).

Austin edimsel sözcüklerin başarılı olabilmesi için üç çeşit gerçekleşme kuralını taşımaları gerektiğini belirtmektedir.

- i. Uzlaşım sal etkiye sahip uzlaşım sal bir süreç olmalıdır.
- ii. Şartlar ve kişiler süreçte açıklandığı gibi uygun olmalıdır.
- iii. Süreç (i) doğru ve (ii) tam yönetilmelidir (Sarıçoban-Hişmanoğlu, 2004).

“Yunus Emre” şiirindeki söz eylemleri uygunluk/yerindelik koşulları açısından değerlendirdiğimizde; şair, bu şiirde coşkulu ruh hâlini tasvir etmekte; mevcut durumunu, sıkıntılarını ve beklentilerini çağlar ötesine, Yunus Emre’ye hitaben aktarmaktadır. Necip Fazıl’ın bütün samimiyetiyle yansıttığı bu hâller, durumu ortaya koyma ve beklentinin belirginliği açısından yerindelik koşullarına uygundur.

6. Söz eylemlerin dolaylılık/dolaysızlık derecesi

“Yunus Emre” şiiri, şairin ruh hâlini tasvir etmek bakımından dolaysızlık derecesi yüksek bir metindir. Bütün söz eylemler dolaysız bir biçimde ifade edilmiştir. Bunda en başta şairin samimiyeti, niyeti ve üslubu etkilidir. Şair bu şiir dolayısıyla tercümanı olduğu okuyucu kitlesinin durumunu ve beklentilerini de dolaysız olarak açık bir biçimde ifade etmiştir.

Necip Fazıl

Sonuç

Necip Fazıl'ın "Yunus Emre" şiiri üzerinde yaptığımız bu söz eylem çözümlemesinde; şiiri oluşturan sözcelerin tamamı yansıtıcı söz eylemlerdir. Yansıtıcı söz eylemler, çözümleme yaptığımız metnin türüne ve şairin üslubuna bağlı olarak okuyucu kitlesi üzerinde ciddi bir etki uyandırmaktadır.

"Yunus Emre" şiirindeki söz eylemler, yüzey yapıda bütünüyle yansıtıcı söz eylemlerden oluşsa da -bizim yorumumuza göre- derin yapıda yönlendirici söz eylemlerin işlevlerini de göstermektedir. Bu noktadan bakıldığında şair, kendi ruh hâlini tasvir ederken çoğunlukla hareket eylemlerini kullanmıştır. Seslendiği okuyucu kitlesini etkilemek, düşünce ve nihayet eylem boyutunda onları harekete geçirmek için çoğunlukla oluş ve kılış ifade eden hareket eylemleri ile duyu eylemlerini kullanmayı tercih etmiştir.

Hareket ve duyu eylemleri ise somut eylemlerdir. Şairin, genel okuyucu kitlesini somut eylemlerle etkileyip sonrasında onları soyut eylem alanı olan duyu ve düşünce dünyasına çekmek istediği açıktır. Bundan sonraki merhalede ise duyu ve düşüncelerin eyleme dönüşmesi beklenecektir.

Diğer taraftan, sözceleri oluşturan eylemlerin büyük oranda hareket ve kısmen duyu eylemleri olması, şairin bir aksiyon insanı olduğunu da göstermektedir.

Kaynaklar

- Akşehirli, Soner (2011), "Söz Edimleri Kuramı Açısından Kurgusal Anlatı Metinlerinde Söz Aktarım", *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/2 Spring, p. 143-162.
- Kılıç, Veysel (1990), "Söz-Eylem Kuramı", *Dilbilim IX*, s. 249-258, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- Özyıldırım, Işıl (1999), "Türk Ceza Kanunu: Yasal Söylemlerin Çözümü", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 16, S. 2, s. 95-106, Ankara.
- Sarıçoban, Arif-Hişmanoğlu, Murat (2004), "Türkçedeki Buyrum Tümcelerinin Edimbilimi Üzerine", *Dil Dergisi*, S. 123, s. 32-48, Ankara.
- Turan, Ümit Deniz (2011), (Edit. Özsoy, Sumru-Emeksiz, Zeynep Erk) *Genel Dilbilim-II*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.

Necip Fazıl